

Dorinė nuostata kaip mokslinio pažinimo objektas

Roma Kriaučiūnienė

Lektorė, edukologijos doktorantė
 Vilniaus universiteto Užsienio kalbų institutas
 Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius
 Tel. (8 5) 268 72 68
 Klaipėdos universitetas
 Ugdymo metodikų katedra
 S. Nėries g. 5,
 El. paštas: roma.kriauciuniene@uki.vu.lt

Straipsnyje analizuojama dorinės nuostatos samprata psichologiniu ir filosofiniu-etiniu aspektais, atskleidžiamas nuostatų, moralinių sprendimų ir dorovinių vertybių ryšys. Aptariami pagrindiniai nuostatos struktūros modeliai, struktūrinių elementų turinys ir dorinės nuostatos raiška.

Pagrindiniai žodžiai: dorinė nuostata, moraliniai sprendimai, dorovinės vertybės, struktūrinis modelis.

Įvadas

Norint įgyvendinti pagrindinį ugdymo tikslą – ugdyti darnią, dvasingą, tobulą asmenybę (Jovaiša, 2002), svarbu formuoti dorines nuostatas ir jas atitinkančią elgseną. Dorinė nuostata, kaip sisteminis, integralus asmenybės sąmonės darinys, turi visa apimančią, persmelkiančią motyvuojamąją jėgą, kreipiančią asmenybę doros elgesio link. Kita vertus, kuo tvirtesnės dorinės nuostatos, tuo veiksmingiau jomis vadovaujamosi visoje praktinėje veikloje. V. Bagdonavičius pažymi, kad „profesinis asmenybės augimas, jos darbo rezultatai tikrąją žmogiškąją vertę įgauna tik tada, kai ji visose gyvenimo srityse nuosekliai vadovujasi tauriomis dorovinėmis nuostatomis“ (p. 5). Filosofo V. Žemaičio (2005) nuomone, nuostatos išsiskver-

bia į visą dvasinį žmogaus pasaulį ir yra tartum psichologinis žmonių dorovinių santykių pagrindas.

Ugdyti asmens dorines nuostatas ypač aktualu mūsų šiuolaikinei visuomenei, išgyvenusiai didelius politinius, ekonominius ir socialinius pokyčius ir tebekuriančiai demokratijos principais grindžiamą santvarką. Gyvendamas tokioje dinamiškoje aplinkoje, tik tvirtų dorinių nuostatų žmogus gali būti pastovus ir nuoseklus savo veikloje, neišsižadėti savo dorovinių įsitikinimų, nepasiduoti situaciniam spaudimui. Pagal demokratijos principus reikia, kad žmogus ne tik žinotų moralės normas ir taisykles, bet ir mokėtų jas taikyti kasdieniame gyvenime, spręstų problemas bei konfliktus diskusijomis ir moraliniu diskursu. Tyrimais įrodyta, kad moralinės kompetencijos stoka gali da-

ryti neigiamą poveikį asmens gyvenimui, net apsunkinti mokymąsi, o kai tokios kompetencijos turima, atvirksčiai, palengvėja mokymasis ir teigiamai paveikiami žmonių santykiai (Lind, 2005). Taip pat manoma, kad moraliniai gebėjimai nėra įgimti, tačiau jų galima ir netgi būtina mokytis visą gyvenimą – vaikystėje, jaunystėje ir net tapus suaugusiam. Teigiama, kad geriausias būdas įgyti moralinę kompetenciją ir išmokti dorai elgtis yra sudaryti ugdytiniams tinkamas mokymo(-si) sąlygas, suteikti galimybę laisvoje, demokratinėje aplinkoje reikšti savo moralinius įsitikinimus ir nuostatas. Norint įgyvendinti šį tikslą, būtina išsamiau pažinti ir suprasti dorinę nuostatą kaip fenomeną.

Pažymėtina, kad pats nuostatos fenomenas yra mažai tyrinėtas Lietuvos edukologijoje. Be ne išsamiausiai nuostatos fenomeną psichologiniu ir edukologiniu atžvilgiais Lietuvoje yra nagrinėjęs L. Jovaiša (2001). Šalia to teigiamai vertintinas A. Ramoškienės (1990), tyrusios studentų, besimokančių užsienio kalbas, nuostatas, indėlis; E. Gribačiausko (2004) – atskleidusio pedagogų autoritarinių nuostatų turinį ir raiškos ypatumus, J. Ruškaus (2003) – tyrinėjusio dinamines ir struktūrines specialiujų pedagogų socialinių nuostatų savybes bei šių pedagogų nuostatų ir pedagoginės sąveikos ryšį specialiojo ugdymo mokyklose; K. Pukelio (2004), pedagoginio sąmoningumo tyrimo metodologiją grindusio nuostatos teorija, ir kt. Tam tikrų dorinės nuostatos reikšmės asmenybės dorovinei pozicijai formuoti, doroviniam vertinimui bei dorovinių įsitikinimų plėtotei įžvalgų randama V. Aramavičiūtės (1985, 2005), B. Bitino (2000, 2004), E. Martišauskienės (1994, 1997) darbuose.

Taigi akivaizdu, kad Lietuvos edukologijoje dorinės nuostatos tyrimai nesulaukė reikiamo dėmesio, tad stengiantis nors kiek už-

pildyti šią spragą tyrimo **objektu** buvo pasirinkta studentų – būsimų užsienio kalbų mokytojų dorinės nuostatos ugdymas universitete. Tyrimo **tikslas** – atskleisti studentų dorinės nuostatos ugdymo pedagogines prielaidas universitete. Šio straipsnio **tikslas** – pateikti dorinės nuostatos sampratą psichologijos ir filosofijos požiūriu.

Tyrimo metodai: psichologinės ir filosofinės literatūros šaltinių analizė, interpretacija, lyginimas, vertinimas.

Nuostata psichologijos požiūriu

Nuostata dažniausiai yra tiriama socialinėje psichologijoje, kur ji yra vienas iš reikšmingiausių konstruktų, sulaukusių didelio tyrėjų dėmesio, taip pat nuomonių apie pačią nuostatos sąvoką, struktūrinius jos komponentus, matavimo galimybes, įtaką elgesiui ir t. t. įvairovės.

Pasirodo, kad pirmą kartą socialinės nuostatos terminą pristatė 1918 metais W. Thomas ir F. Znaniecki aiškindami lenkų fermerių elgesio Lenkijoje ir Amerikoje skirtumus (Stahlberg, Frey, 1988). Kai kurie autoriai ir socialinę psichologiją traktavo kaip mokslą apie nuostatą (Hogg, Vaughan, 2005) ar ją manė esant viena iš ryškiausių ir būtiniausių koncepcijų visoje amerikietiškoje socialinėje psichologijoje (Breckler, Greenwald, Pratkanis, 1989).

Todėl nė vienas kitas psichologijos terminas nebuvo tiek dažnai vartojamas kaip nuostata. Iš argumentų, pagrindžiančių nuostatos svarbą, dažnai buvo keliami šie teiginiai: nuostatos – visa persmelkiantys fenomenai ar padedantys nuspėti individo elgesį tam tikro nuostatos objekto atžvilgiu, reguliuojantys žmogaus jutiminius ir kognityvius procesus bei atliekantys kitas funkcijas: utilitarinę, socialinio prisitaikymo, objekto įvertinimo, žinių, vertybių raiškos, asmens gy-

nybinę ir kt. (Breckler, Greenwald ir Pratkanis, 1989).

Nors pirmojoje XX amžiaus pusėje buvo daug rašoma apie nuostatą, tačiau trūko empirinių duomenų, atskleidžiančių pačią nuostatos esmę ir patvirtinančių nuostatos koncepcijos vientisumą. Dėl to nuostata dažniau atliko instrumento funkciją tiriant tik kai kurias socialinės tikrovės sritis, dažniausiai apimančias žmonių tarpasmeninius ir grupių santykius. Nuostata buvo mėginama paaiškinti ir kai kuriuos psichologinius reiškinius (individo norus, troškimus, interesus, poreikius, suvokimą). Taip pat buvo manoma, kad nuostata yra nematoma, nėra tiesiogiai stebima, stabili, nekintama ir interpretuotina tik stebint išorinius individų veiksmus. Todėl nuostatą imta laikyti parankiu instrumentu interpretuoti elgesį antropologiniu ir psichoanalitiniu atžvilgiu, nors ir trūko teorinio nuostatos pagrindimo. Kartu pažymima, kad nuostata yra pirmesnė už veiksmą ir daro įtaką jį pasirenkant. Kai kurių psichologų požiūriu (Stahlberg, Frey, 1988), psichologijos tikslas – analizuoti elgesį, lemiamą nuostatos. Vadinas, socialinės nuostatos – saviti elgesio indikatoriai, arba determinantai (Thomas, Znaniecki, 1927), kuriais, keičiant nuostatą, galima ne tik numatyti žmonių elgesį, bet ir jį keisti. O tai savo ruožtu daro įtaką ir tarpasmeniniams santykiams.

Būtina pažymėti, kad skirtingų socialinės psichologijos sričių atstovai nebuvo linę skirti prioriteto vienai kuriai nors nuostatos traktuotei, nenorėdami susiaurinti savo tyrimų spektro (Breckler, Greenwald & Pratkanis, 1989). Kadangi nuostatas tyrę mokslininkai atstovavo skirtingoms socialinės psichologijos sritims, todėl, priskirdami nuostatai skirtingas funkcijas, pateikdavo įvairių nuostatos sampratų. Vieni iš jų nuostatą traktavo kaip *pasirengimą veikti* (Tho-

mas, Znaniecki, 1927), arba kaip *nusiteikimą ir pasirengimą veikti* (Rokeach, 1968; Breckler, 1984), o kiti (Bain, 1928) – kaip akivaizdų *asmens elgesį*, tretį (Young, 1931) siekė išryškinti *nuostatos* ir *vertybių, vertybių* bei *vaizduotės sąsajas*.

Kalbant apie nuostatą, kaip apie individo parengtį veikti, būtina pripažinti ypatingą K. D. Uznadzės (1966) nuostatos teorijos įtaką. Skirtingai nei kiti nuostatos teoretikai, jis įtvirtino mintį, jog nuostata yra visuminė, dinaminė subjekto būseną, išreiškianti žmogaus pasirengimą aktyviai veikti. Šią būseną, K. D. Uznadzės nuomone, nulemia du pagrindiniai veiksniai: subjekto poreikis ir atitinkama objektyvi situacija. Taigi kai susidaro tinkama situacija patenkinti poreikį, iš karto atsiranda ir nuostata kaip žmogaus kryptingos veiklos impulsas. Tai leidžia tvirtinti, kad nuostatai atsirasti būtinas poreikio ir situacijos, sukuriančios palankias sąlygas realizuoti tą poreikį, sutapimas.

Taip pat esama nemažai tyrėjų, besigilinančių į *nuostatos struktūrą* ir ja remiantis pateikiančių visapusiškesnę nuostatos sampratą. Psichologijos literatūros analizė atskleidė, kad socialinėje psichologijoje išskiriami keli pagrindiniai nuostatų modeliai. **Pirmojo modelio** šalininkų požiūriu, vienintelis ir svarbiausias nuostatos komponentas yra *vertinamasis* (teigiamas arba neigiamas) (Thurstone, Petty ir Cacioppo, 1981; Stahlberg, Frey, 1988). Tuo remiantis šio tipo nuostata pavadinama vienmate (Olson ir Maio, 1998) arba tapatinama su neigatyviu arba pozityviu psichologinio objekto vertinimu (Lind, 1985). Yra nuomonė, kad tokios nuostatos yra lengvai matuojamos. Tad kai kurių psichologų (Bogardus, Thurstone, Likert) sukurtos nuostatų matavimo skalės, tapusios populiarios 1920–1930 metais, yra ir dabar pla-

čiai naudojamos (Breckler, Greenwald & Pratkanis, 1989).

Šio modelio šalininkai skiria nuostatos sąvoką nuo įsitikinimų, taip pat neigia nuostatos ir elgesio ryšį (Stahlberg, Frey, 1988). Tačiau pripažįstama, kad įsitikinimai gali turėti įtakos nuostatoms ir netgi jas keisti (Morgan, 1971), o nuostatos savo ruožtu taip pat – susilpninti arba sustiprinti žmogaus įsitikinimus. Kitaip tariant, įsitikinimai gali formuoti nuostatas, o nuostatos – įsitikinimus.

Antrojo nuostatos modelio atstovų požiūriu (Lind, 1996, 2004), nuostata yra dvimatė: *dviejų aspektų – emocinio ir kognityvaus – sintezė*. Minėto autoriaus nuomone, tradicinė nuostatos koncepcija, pripažįstanti vienmatę, taip pat trimatę nuostatą, kaip ir jos matavimo instrumentas, yra verti kritikos dėl keletu priežasčių. Visų pirma, G. Lindo požiūriu, pati nuostata teoriškai apibūdinama kaip turinti du integralius aspektus (emocinį ir kognityvų) ir pasireiškianti individo veiksmais. Matuojant nuostatas šie abu komponentai atskiriami ir tiriama kaip nepriklausomi vienas nuo kito, su tuo minėtasis autorius griežtai nesutinka.

Siekdamas integruoti nuostatos teoriją ir jos matavimą, G. Lindas sukūrė *dinaminės nuostatos struktūros koncepciją* ir ją pagrįstą metodologiją – moralinių sprendimų testą (angl. *Moral Judgement Test*, vok. *Moralisches Urteil Test*). Ši nuostatos struktūra yra pagrįsta asmens reakcija į nuostatos objektą, apibūdinamą trimis pagrindinėmis savybėmis:

- kryptingumu, t. y. pozityviu arba neigiamu emociniu vertinimu;
- jausmų gilumu;
- reakcijos nuoseklumu (Lind, 1984).

Atkreiptinas dėmesys, kad pirmosios dvi savybės priskiriamos prie emocinio arba dinaminio aspekto, o trečioji – prie kognityvaus arba

struktūrinio. Šios savybės laikomos neatskiriamais nuostatos, taip pat elgesio aspektais, o ne atskirais mentaliniais procesais. Pasak Lindo (1985), nuostata – tai atsakas ar reakcija į nuostatos objektą, išreiškiantį individo sąveiką su sociopsichologine aplinka. Tada elgesys – nuostatos realizavimo išraiška. Kitaip tariant, iš elgesio galimas spręsti apie nuostatas, dėl kurių įtakos tas elgesys realizuojamas. Vadinas, nuostata čia neatsiejama nuo elgesio, o įvardijama kaip integrali jo dalis. Antra vertus, nuostata nelaikoma nei elgesio priežastimi, nei padariniu, nes tai reikštų, kad nuostatą ontologiškai galima atskirti nuo elgesio.

Apibendrinamas šio dinaminio struktūrinio nuostatos modelio reikšmę Lindas pažymi, kad:

1. Tokia nuostatos struktūra teikia didesnę galimybę suprasti ir paaiškinti žmonių elgesį.
2. Tokios struktūros nuostatą yra lengviau empiriškai ištirti, nes ji pastebima, matoma.
3. Struktūros kognityvus ir emocinis aspektas yra neatsiejami.
4. Nuostatos, kaip individualios asmens savybės, nepriskirtinos žmonių grupei, bet tik konkrečiam asmeniui.

Trečiojo nuostatos modelio teoretikų požiūriu, nuostata yra trimatė, jos struktūrą sudaro kognityvus, emocinis ir konatyvus komponentai. Šią nuostatos struktūrą yra linkę pripažinti dauguma socialinės psichologijos tyrėjų (Rosenberg ir Hovland, 1960; Krech, Crutchfield & Ballachey, 1962; Himmelfarb & Eagly, 1974; Breckler, 1984; Ostrom, 1968; Rokeach, 1968; Bem, 1970; Breckler, 1984). Manoma, kad iš šio modelio variantų mažiausiai yra sulaukęs kritikos Rosenbergo ir Hovlando (1960) trimatės nuostatos apibrėžimas (Hogg & Vaughan, 2005). Remiantis šiuo modeliu nuostata apibrėžiama kaip *santykiškai ilgalaikių, pastovių, pozityvių ir nega-*

tyvių vertinimų, emocinių išgyvenimų ir tendencijų visuma, atitinkamai veikianti socialinius objektus (Crutchfield & Ballachey, 1969).

Pagal šią nuostatos sampratą *kognityvus* komponentas apima ne tik asmens faktines žinias apie nuostatos objektą, bet ir požiūris bei nuomones apie jį, kuriomis remiantis objektas vertinamas kaip tinkamas–netinkamas, pageidautinas–nepageidautinas, priimtinas–nepriimtinas. Pasak Sardžaveladzės (1989), vyksta nuostatos objekto derinimas su asmens tikslais. *Emocinis* nuostatos komponentas implikuoja savyje individo jausmus, išreiškiamus konkreto objekto atžvilgiu: pasitenkinimą–nepasitenkinimą, simpatiją–antipatiją, meilę–neapykantą ir t. t. Kai kurie nuostatos teoretikai emocinį komponentą teigia esant nuostatos „šerdimi“ arba centru, priskiria jam motyvacinę funkciją. *Elgesio* komponentas, kuris dažnai pavadinamas konatyviu nuostatos komponentu, apima asmens parengtį veikti. Kitaip pasakius, išreiškia tam tikras tos parengties tendencijas tam tikrų objektų atžvilgiu, kurios gali neatitikti tikrojo elgesio. Kaip pažymi Sardžaveladzė (1989), yra skirtumas tarp realaus elgesio ir latentinės dispozicijos veikti. Panašiai mano ir kiti nuostatos teoretikai, jie teigia, jog nuostata tik projektuoja galimą elgesį, skatinantį išvengti konkreto objekto arba jo siekti (Olson ir Maio, 1998).

Šalia to trečiojo nuostatos modelio šalininkai pažymi nuostatos *struktūrinių komponentų ryšius* ir priklausomybę. Nurodoma, kad kognityvus nuostatos komponentas yra glaudžiai susijęs su emociniu, nes emocijos gali skatinti arba slopinti pažintinės informacijos priėmimą, o ji savo ruožtu – turėti įtakos emociniam komponentui. Teigiama, kad vienoms nuostatoms gali daryti didesnę įtaką pažintinis, kitoms – emocinis komponentas. Antra vertus,

santykinis vieno ar kito komponento vyravimas gali priklausyti nuo individualių asmens skirtumų ir konkrečios situacijos (Olson ir Maio, 1998; Esses et al, 1999). Kaip pažymi C. A. Anderson (1971, 1980) savo informacijos integravimo teorijoje, dauguma nuostatų susiformuoja gaudant informaciją apie tam tikrus objektus, nes žmonėms nuolatos tenka spręsti problemas ir įdėmiai vertinti naują informaciją.

Taip pat atkreipiamas dėmesys, kad kiekvienas nuostatos komponentas turi savo *ženklą – teigiamą arba neigiamą*. Taigi nuostata gali būti vadinama suderinta, kai kognityvus ir emocinis komponentai neprieštarauja vienas kitam, taip pat prieštaringa, kai abu šie komponentai nesutampa (Suslavičius, 2006). Tyrimais įrodyta, kad nesuderintos nuostatos yra mažiau stabilios ir malonios individui nei stabilios. Balanso teorijos atstovų (Heider, 1946; Cartwright and Harary, 1956) požiūriu, žmonėms patinka tos nuostatos, kurios dera viena su kita. Nuostatos struktūra, sukelianti disharmoniją arba disonansą, yra nemaloni subjektui. Tokiu atveju žmonės siekia atkurti pusiausvyrą, pakeisdami vieną arba kitą įsitikinimą. Tam padeda nauja informacija ir jos apdorojimas, teikiantis galimybę žmonėms susiformuoti naujas nuostatas arba jas keisti.

Tačiau tyrėjai neturi bendros nuomonės, pagal kurį iš nuostatos komponentų galima lengviau įvertinti asmens nuostatą tam tikro objekto atžvilgiu. Teigiama, kad emociškai nuspalvintos žinios yra lengviau perimamos (Reeder & Pryor, 2000), o emocinės asociacijos – lengviau sužadinašamos atmintyje (Verplanken, Hofstee & Jansen, 1998). Todėl manoma, kad emocinės reakcijos turi didesnę įtaką nuostatoms, o ypač kilus emocinio ir kognityvaus nuostatos komponentų konfliktui.

Tačiau kai kurie autoriai *kritikuoja trimatės nuostatos modelį*. G. Lindo nuomone, Rosenbergo ir Hovlando nuostatos modelis, susidedantis iš emocinio, kognityvus ir elgesio komponentų, yra kritikuotinas. Svarbiausias kritikos argumentas yra tas, kad visi šie trys komponentai laikomi atskirais vienetais, susijusiais priežastiniais ryšiais. Tada emocinis, kognityvus ir elgesio komponentas – tarsi nuostatos rūšys, kurias galima pamatuoti, pateikiant tiriamajam įvertinti teiginius apie skirtingus nuostatų objektus, o analizuojant gautus duomenis – nustatyti koreliacinius jų ryšius. Taip pat G. Lindui neaiškus yra Rosenbergo ir Hovlando nuostatos psichologinis statusas, nes kartais jis vartojamas vietoj dispozicijos termino. Tokia nuostatos termino vartojimo reikšmė neturi teorinio pagrindo.

Taigi pratęsiant mintį apie šiuos du nuostatos modelius derėtų pasakyti, kad jie skiriasi dviem aspektais: 1) Lindo modelyje kognityvus nuostatos aspektas netraktuojamas kaip atskiras, bet laikomas emocinio aspekto, susijusio su elgesiu, integralia struktūrine dalimi; 2) Rosenbergo ir Hovlando modelyje nuostata yra suvokiama kaip tiesiogiai nematomas kintamasis, nes manoma, kad nuostatą, priežastiniu būdu nulemiančią elgesį, galima nuspėti tik iš elgesio. G. Lindo nuostatos sampratos emocinis ir kognityvus komponentai yra suvokiami kaip realiai egzistuojantys, matomi. Nuostatos aspektai ir nesunkiai verifikuojami, ypač jei nėra daug nuostatos objektų.

Taip pat keliamas klausimas, kuris nuostatos modelis – vienmatis (apimantis tik vertinamąjį komponentą) ar trimatis (apimantis kognityvų, emocinį ir elgesio komponentą) – priimtinesnis (Stahlberg ir Frey, 1988). Tačiau empiriniuose tyrimuose dažniau naudojamas vienmatis nuostatos modelis kaip lengviau išma-

tuojamas. Nors linkstama labiau pritarti šiam modeliui, tačiau kartu pripažįstama, kad jį taikant lieka iki galo neapibrėžtas nuostatos ir elgesio ryšys. Kartu verta pridurti, kad nemažai socialinės psichologijos atstovų abejoja tiesioginiu nuostatos ir elgesio ryšiu (Gregson ir Stacey, 1981; Wicker, 1969; Abelson, 1972). Tačiau suplanuotų veiksmų teorijos (angl. *The Theory of Planned Behaviour*, TPB) šalininkai (Fishbein ir Ajzen, 1974, 1980) įrodo esant žmogaus nuostatos ir elgesio ryšį. Pasak Fishbein ir Ajzeno, nuostatos pažadina žmogaus intenciją vienaip ar kitaip pasielgti, tik jų poveikis gali būti nevienodas.

Nuostatų sampratos ieškos kontekste pravartu remtis jau minėto D. Uznadzės teorija apie *nuostatų rūšis* (pirmines, fiksuotas ir socialines) bei atskirų veiksmų ir mechanizmų įtaką nuostatų patvarumui, aktyvumui ir modifikacijai. Teoretikas pažymi, kad pirminė nuostata yra centrinis konkretaus elgesio determinantas, kuris suvokiamas kaip tam tikra išorinės ir vidinės tvarkos visuma, o fiksuota nuostata – kaip pirminės dalis. Pirminės ir fiksuotos socialinės nuostatos ryšys taip pat nusakomas kaip visumos ir dalies ryšys. Kiti autoriai (Greenwald & Banaji, 1995; Wilson, Lindsey & Schooler, 2000) linkę skirti išorines ir vidines nuostatas, instrumentines (utilitarines) ir simbolines (vertybes išreiškiančias) (Herek, 1986; Prentice, 1987; Sears, 1988).

Nuostata filosofijos požiūriu

Remiantis kai kuria filosofijos literatūra taip pat galima rasti vertingos informacijos apie dorinių nuostatų struktūrą. Ž. Jackūnas, nagrinėdamas dorinę nuostatą dorinės kultūros kontekste, jos apraiškas suvokia kaip nusiteikimą, pajautimą, norą ar siekį atitinkamai reaguoti tam tikrų asmenų ir objektų atžvilgiu (gamtos,

kitų žmonių, savo paties, visuomenės, kultūros atžvilgiu). Tačiau dorinių nuostatų sampratos ir tobulinimo požiūriu ugdymo realybėje svarbios yra atskirų filosofijos krypčių įžvalgos, o ypač egzistencializmo (S. Kierkegaard, J. P. Sartre,) pabrėžiančio *laisvą ir sąmoningą individo pasirinkimą*.

Šios filosofinės krypties propaguojamas pasirinkimo autentiškumas glaudžiai susijęs su antrosios XX a. pusės vakarietiškoji moralinio asmenybės ugdymo tradicija, neigiančia bet kokią autokratiškumą, dogmiškumą, indoktrinavimą, o pasisakančią už individo autonomiškumą (Ellord, 1992). Šios krypties analitikų (Anzenbacher, 1995; McDonald, 2006; Crowell, 2006; Thornhill, 2006; Bergoffen, 2004; Musset, 2006; Hudson, 1983; Flynn, 2004) požiūriu, egzistencializmas iš esmės pabrėžia laisvo apsisprendimo svarbą, subjekto autonomiją ir praktinę jo atsakomybę. Taigi laisvas pasirinkimas ir žmogaus orumas egzistencialistams – pačios svarbiausios vertybės, neatsiejamoms nuo kiekvieno žmogaus pagarbos kitam ir atsakomybės už ją ar net už visą žmoniją. Pasirinkdami žmonės vertina tai, ką renkasi, ir niekada negali rinktis blogio, o gėris yra tai, kas gera visai žmonijai.

Minėtos krypties atstovai taip pat pažymi, kad pasirinkimo pagrindas turi būti tiesos vertybė. Vadinasi, žmogus turi turėti tvirtą nuostatą, kad elgtųsi tinkamai. Nors dorovės standartai gali būti laisvai pasirenkami, dorines nuostatas individas išsako daug stipriau, nes jų vienintelė reakcija ir autoritetas yra tai, kad jis nusprendė jas išsakyti (MacIntyre, 2000).

Kita vertus, egzistencialistai pripažįsta, kad pasirinkimas gali slėgti, tapti didele našta. Iš čia gali būti kildinama ir ugdymo paskirtis – padėti ugdytiniams tinkamai pasirinkti. Taip iškeliamas ugdytojo, kaip savito vedlio, pade-

dančio įžvelgti egzistencijos prasmę ir pasirengti savarankiškam gyvenimui, vaidmuo. Pasak C. Jasperso (1998), žmogaus laisvė ilgisi vadovavimo. Vadinasi, egzistencializmo koncepcija skatina ugdytoją ir ugdytinį ieškoti tikrosios žmogaus būties prasmės, įveikti pasitenkinimą materialia gerove, laisvai rinktis tikrąsias gyvenimo vertybes ir, bendraujant su kitais, įveikti išankstines ir fiksuotas nuostatas. Kaip nurodo M. Buber, galima tobulėti tik palaikant santykius su kitais, nes gyvenimas – susitikimas. Kadangi santykis išreiškiamas dialogu (su savimi, su kitais, su kūrinija), ugdytojas turi gebėti organizuoti dialogą su ugdytiniu, antraip santykiai gali būti paviršutiniški, trukdyti pripažinti tikrąsias vertybes.

Antra vertus, egzistencialistai pripažįsta, kad ne visi žmonės moka kovoti už laisvę, pasinaudoti laisve, gyventi laisvėje ir susieti laisvę su atsakomybe. Filosofės Simone de Beauvoir nuomone, kai kurie individai išvengia laisvės ir atsakomybės, nes patys pasirenka vadinamąjį vaiko egzistencijos būdą ir gyvena kitų valdžioje, pasiduoda jų išnaudojimui. Tačiau pagal egzistencializmo principą žmogus visada renkasi pats ir jis yra tas, kuo save padaro, bus tuo, kuo būti suplanavo, ir tai darys sąmoningai apsisprendęs. Žmogus atsakingas už savo elgesį ir net jausmus. Jei žmogus liūdnas, vadinasi, toks yra jo pasirinkimas (Flynn, 2004; Hudson, 1983).

Šios idėjos, o ypač laisvės, kūrybiškumo ir atsakomybės, randa atgarsį ir tarp *personalizmo* atstovų (E. Mounier, J. Maritain, E. Levinas, E. Brightman, B. Bowne, R. Flewelling, E. Kohak). Personalizmas kūrybinį pradą traktuoja kaip dvasinę būtinumą, o pasaulio realybę – kaip asmenybės kūrybinės veiklos apraišką. Personalizmo filosofijoje asmenybė ir asmeniniai santykiai tampa pagrindine pasaulio būtimi. Pažymi-

ma, kad asmenybė yra didžiausia demokratijos vertybė, visiškai išnaudojanti savo fizines, protines ir dvasines galimybes, ir kad tai priklauso nuo asmenybinio ir socialinio pasirinkimo. Vadinas, žmogus kuria save, institucijas, pasaulį, o tam reikalinga vaizduotė ir suvokti, ir įkūnyti savo buvimo šiame pasaulyje tęstinumą. Asmenybės tikslas, personalistų nuomone, yra savęs kūryba, savo kelio visos žmonijos egzistencijoje atradimas.

Neokognityviosios filosofijos krypties atstovų požiūriu, moraliniai sprendimai reguliuoja asmeninius ir visuomeninius asmenybės santykius, daro įtaką žmogaus jausmams ir elgesiui. Pasirinkdama asmenybė, jų nuomone, turi apsispręsti, nes renkasi tarp gėrio ir blogio, tarp to, ką labiausiai vertina ir kas labiausiai patinka. Toks moralinis sprendimas asmenybei yra labai reikšmingas, nes jis motyvuoja atitinkamą jos elgesį (Corbett, 2001; Rosati, 2006). Ieškodami motyvacijos ir moralinio sprendimo ryšio, filosofai kelia klausimą, ar pats moralinis sprendimas motyvuoja, ar jis išreiškia tik turimą (ankstesnę) motyvacinę būseną, troškimą ir kitas konatyvias (menamas) vidines būsenas – nuostatas. Taip neokognityvistai pripažįsta, kad asmens moralinis sprendimas atitinka jo nuostatą (Rosati, 2006; Roojen, 2004). Šitaip jie skatina gilintis į giluminius psichologinius asmenybės klotus.

O *kognityvistai* teigia, kad moralinio sprendimo turinį sudaro įsitikinimai, kurie nėra jam identiški (Rosati, 2006). Mat įsitikinimai gali išlikti ir asmeniui esant nemotyvacinės būsenos (būti nemotyvuojamu), o moraliniai sprendimai, atvirkščiai, individą veikia motyvuojamai (Roojen, 2004). Šiuo požiūriu vertas dėmesio L. Stevensono teiginys, kad moraliniai sprendimai ne tik aprašo žmonių nuostatą, bet ir ją keičia arba

suintensyvina (rem. Anzenbacher, 1998). Pripažįstama, kad imperatyvią moralinių sprendimų jėgą galimasugestija ar intonacija suintensyvinti ir padaryti veiksmingą, leidžiančią keisti savo nuostatas. Verta pridurti, kad, L. Stevensono nuomone, nors nuostatos yra emocionalios, tačiau kartais jų pagrindą gali sudaryti įsitikinimai, neatsiejami nuo racionalaus ir argumentuoto diskurso, kuriam savo ruožtu reikia asmens kompetencijos.

Pažymėtina, kad kognityviosios ir neokognityviosios filosofinės krypties atstovai diskutuoja apie moralinių sprendimų objektyvumą. Diskusijų pagrindą sudaro tai, kad neokognityviosios krypties filosofai (Blackburn, 1984; Gibbard, 1990) traktuoja *moralinį sprendimą kaip nuostatą*, kurios pagrindu ir vyksta esamų ir menamų asmens veiksmų vertinimas. Kognityvistų požiūriu (Nagel, 1970; McDowel, 1979), moralinis sprendimas – ypatingas įsitikinimas, kuris vidiniais ryšiais yra susijęs su asmens motyvacinė būsena.

Kognityviosios krypties atstovas G. Cullity (1998), interpretuodamas moralinį sprendimą kaip vertinamąjį veiksmą, skiria keturis aiškius aspektus:

- Vertinimo procesą, kurio metu nustatoma, vertinamasis objektas turi specifinių (nejautrumo, garbingumo, orumo) ar bendro pobūdžio (geras / blogas) moralinių savybių.
- Įvertinimo būseną – pripažinimą, kad objektas turi moralinių savybių.
- Įvertinimo (sprendimo turinį), t. y. kas yra nuspręsta daryti objekto atžvilgiu.
- Galutinį įvertinimą – rekomenduojamąją moralinę išmintį.

Neokognityviosios krypties atstovo G. Spielhennero (2005) požiūriu, moralinis sprendimas

yra *vertinamasis sprendimas*, todėl, norint suprasti moralinį sprendimą, reikia išsiaiškinti, kas yra vertinamasis sprendimas. Jis teigia, kad asmuo išreiškia nuostatą kokio nors objekto atžvilgiu tik jeigu padaro vertinamąjį sprendimą to objekto atžvilgiu. Vadinasi, tokiu atveju *nuostata suvokiama kaip būtina sąlyga vertybiniam sprendimui priimti*: jeigu asmuo savo sprendimu išreiškia nuostatą, vadinasi, jis priima atitinkamą vertybinį sprendimą. Perfrazavus kitaip šias mintis, kai yra *nuostata, yra ir sprendimas, nėra nuostatos, nėra ir sprendimo*. Moralės filosofų nuomone, asmuo priima vertinamąjį sprendimą tada, kai jis ką nors vertina, dėl to toks sprendimas ir vadinamas *vertinamuoju*.

Toliau aiškindamas nuostatos koncepciją G. Spielthener (2005) teigia, jog etikos teorijos požiūriu *nuostata yra asmens nusistatymas, nusiteikimas už arba prieš kokį nors objektą ar reiškinį*. Tad ir nuostata gali būti neigiama arba teigiama. Antra vertus, asmuo gali turėti nuostatą tik tada, kai yra *neabejingas* nuostatos objektui. Tai leidžia ir pačią nuostatą pavadinti *vertinamąja nuostata*, nes vertinamasis aspektas būdingas visoms nuostatoms. Vadinasi, turėti nuostatą kokio nors objekto atžvilgiu yra tapatu vertinti tą objektą, nes jeigu asmuo ką nors vertina, tai jis yra tam neabejingas. Glaustai pasakius, *nuostata yra identiška vertinimui* arba vertinamai nuostatai. G. Spielthener (2005) nuomone, daugelis autorių pritaria, kad nuostatas asmuo išreiškia priimdamas vertinamuosius sprendimus. Būtent sprendimą primantis asmuo išreiškia savo nuostatą ir vertinimą, tad vertinimas ir nuostata – ekvivalentūs dalykai. Filosofas daro išvadą, kad asmuo priima vertinamąjį sprendimą reiškinį ar objektų atžvilgiu tik tada, jeigu išreiškia atitinkamą nuostatą jį juos.

Suprantama, kad asmens moraliniai sprendimai priimami tam tikrų *vertybių konfliktų sprendimo* fone, nes priklauso nuo to, kokiomis *dorovinėmis vertybėmis* jie grindžiami. Būtent tos vertybės yra tas vertinimo kriterijus, kuriuo remdamasis asmuo priima moralinį sprendimą žmonių, savo paties ar kitų tikrovės reiškinį ar daiktų atžvilgiu. Moralės filosofijoje pažymima, kad dorovinių vertybių specifika ta, kad jos yra žmogaus bendros vertybinės orientacijos branduolys, nustato jo santykį su kitų vertybių pasauliu (Žemaitis, 1977). Kita vertus, dorovinės vertybės apima ir privalomybę, žmogus, suvokiantis ir išgyvenantis dorovinę vertybę, kartu ryžtasi ją įgyvendinti. Taip privalomybė įgyja dorovinio imperatyvo reikšmę ir skatina asmenybę jas įgyvendinti (Žemaitis, 1997, 2000; Halder, 2005). Taigi dorovinės vertybės yra susijusios su moraliniais sprendimais ir reguliuoja asmenybės elgesį ir pasirinkimą. Pasak D. Ursery (2005), jeigu asmenybė tvirtai laikosi moralinių vertybių, sykiu joms nusizengusi, pajunta kaltę. O kai asmenybė abejoja dėl kai kurių vertybių, tada jai reikia apsispręsti: pasirinkti vienas ar kitas vertybes. Tos vertybės, kurioms nuolatos teikiamas prioritetas, vadinamos esminėmis asmeninėmis vertybėmis.

Filosofas ir teologas T. Williams (2002) taip pat rašo ne tik apie asmenines, bet ir apie žmogiškąsias vertybes, apimančias tuos dalykus, kurie neša žmogui gėrį. Asmeninėmis vertybėmis pripažįstamos tos vertybės, kurios jau yra tapusios asmenybės savastimi ir atlieka motyvacinę funkciją žmogaus kasdieniame gyvenime. Verta pažymėti, kad, šio filosofo požiūriu, asmeninės vertybės turi tam tikrą tvarką: vienos iš jų yra esminės, o kitos – periferinės. Tuo remdamasis jis skirsto vertybes į:

- religines, atskleidžiančias žmogaus ryšį su Dievu;

- dorovines, lemiančias, kaip žmogus pasinaudoja savo laisva valia, nusakančias žmogaus kaip asmenybės verte;
- žmogiškąsias inframoralines (intelektualines, estetines, socialines vertybės), atskleidžiančias žmogaus talentų ir savybių keitimąsi;
- biologines vertybes, apimančias biologinių, jausminių lygmenį.

Pažymėtina, kad T. Williams prie dorovinių vertybių priskiria: sąžiningumą, švelnumą, teisingumą, autentiškumą, solidarumą, nuoširdumą ir gailestingumą.

Panašus požiūris į vertybes yra ir kito filosofo bei teologo D. Hildebrando (1950), tačiau jis teigia, jog dorovinės vertybės yra pačios svarbiausios iš visų vertybių, nes jos visada esančios asmeninės, nes tik žmogus gali jas įgyvendinti. Vadinas, žmogus ir atsakingas už savo veiksmus ir nuostatas, už savo norus ir siekius, o ypač už pačias svarbiausias savo dorovines nuostatas, kurios nėra įgimtos, o tik sąmoningai ir laisvai pasirenkamos. Iš dorovinių vertybių D. Hildebrand linkęs teikti pirmenybę: *pagarbai, ištikimybei, atsakingumui, teisingumui ir gerumui*. Tačiau šių vertybių pagrindu mano esant *pagarbą*, leidžiančią žmogui suvokti būties didingumą ir esmę, taip pat kitas vertybes. Tai leidžia pagarbos nuostatą traktuoti kaip esminę, suponuojančią santykių su kitais ir savimi moralinį pagrindą bei kitų vertybių įgyvendinimą. Autorius taip pat ne kartą primena, kad žmogus, būdamas laisvas pasirinkti vertybes ir nuostatas, yra atsakingas už tokį pasirinkimą, taip pat už vertybių įsisąmoninimą ir įgyvendinimą. Vadinas, kad tik sąmoningai ir laisvai vertybėms atsidavęs žmogus gali žvelgti į pasaulį per jų prizmę, suvokdamas ne tik asmeninę, bet ir socialinę vertybių reikšmę.

Teikdamas pirmenybę pagarbai, D. Hildebrand

ne paneigia ir kitų vertybių svarbos. *Ištikimybė*, jo nuomone, labai glaudžiai susijusi su pastovumu, o jis yra labai svarbus asmens moraliniam brendimui. Pastovus žmogus, kitaip nei situacijos impresijai pasiduodanti nestabili asmenybė, visada geba atskirti tikrąsias vertybes, t. y. ontologiniu atžvilgiu suvokti jų hierarchiją ir prioritetą. Naudinga pažymėti, kad ištikimybę šis filosofas suvokia siaurai (atsidavimas žmonėms, draugams, sutuoktiniams, savo šaliai ir pačiam sau) ir plačiai (asmens suvoktoms ir atrastoms vertybėms, laiduojančioms vidinę jo darną ir ugdomosi tęstinumą).

Taip pat svarbu *atsakingumas*, kaip būtina moralaus gyvenimo prielaida, teikianti galimybę asmenybei suvokti kiekvienos situacijos svarbą ir nedvejojant priimti reikiamą sprendimą, grindžiamą įsisąmonintomis vertybėmis. Pažymima, kad mokant skirtinas dėmesys giliau suvokti atsakomybę. *Teisingumas*, kaip ir atsakingumas, taip pat traktuojamas kaip svarbi asmens dorovinio gyvenimo prielaida. D. Hildebrand teigia, kad mokymas bus nesėkmingas, jeigu nebus pabrėžiama ši vertybė.

Gerumas, pasak minėto autoriaus, yra visų dorovinių vertybių šerdis. Konkrečiau kalbant, pirmiau minėtos vertybės buvo įvardijamos kaip moralaus gyvenimo prielaida, o gerumas – kaip moralumo kulminacija. Mat su gerumu asocijuojamas pasiaukojimas, atlaidumas, dosnumas, kuriais reiškiasi meilė kaip sklindantis gerumas. Taigi gerumas – asmens savybė, jo būties dalis, ne trumpalaikė, bet pagrindinė nuostata ar pozicija. Nors gerumas dažnai asocijuojamas su švelnumu ir trapumu, nuolankumu ir kuklumu, tačiau jis turi didžiausią galią. Todėl gerumo negalima tapatinti su apgailėtiniu bejėgiškumu, nes geras žmogus gali būti labai stipri asmenybė, neleidžianti savęs išnaudoti, turinti jėgų pasipriešinti, sąmoningai pasirinkdama. D. Hildebrand

požiūriu, gerumas yra sąmoninga reakcija /atsakas į meilę ar, dar kitaip pasakius, visų dorovinių vertybių atspindys asmenybėje.

Tad iš to, kas pasakyta, galima daryti šias išvadas:

- *Psichologijos literatūroje* pateikiama nuostatos struktūros modelių įvairovė, teoriniai ir empiriniai ieškojimai rodo, jog nuostatos fenomenas yra reikšmingas mokslinio pažinimo objektas, neišeinantis iš psichologų tyrimų akiračio. Suprantama, tiek daug mokslininkų dėmesio rodo nenuginčijamą nuostatos, kaip sudedamosios integralios asmenybės struktūros, svarbą. Psichologų ištirta, jog nuostatos prognozuoja, determinuoja ir modifikuoja asmens elgesį.
- Skirtingi nuostatos struktūros modeliai ir jų komponentų analizė leidžia susidaryti išsamesnę nuostatos fenomeno sampratą. Vienmatėje nuostatoje pabrėžiamas vertinamasis komponentas, labiau atskleidžiantis asmens nuomonę apie *vertinamąjį* objektą nei ryšį su elgesiu. Dvimatės nuostatos modelis svarbus tuo, kad nuostata apibūdinama kaip neatskiriamų vienas nuo kito emocinio ir kognityvaus aspektų integrali visuma, kuri, skirtingai nuo visų kitų modelių, pasireiškia individo elgesiu, yra *neatsiejama elgesio dalis*. Būtent todėl ši nuostatos struktūra suteikia bene didžiausią galimybę suprasti ir paaiškinti žmonių elgesį. An-

tra vertus, trijų komponentų nuostatos modelis, pabrėžiantis asmens *tendenciją atitikamai elgtis*, leidžia atlikti gilesnę atskirų jos komponentų turinio analizę ir jų įtaką elgesiui. Esminis dvimatės ir trimatės nuostatos modelio skirtumas tas, kad pagal pastarąją nuostata yra tik nuspėjama iš elgesio, o pagal dvimatį – nuostata nėra tik menama, yra realiai egzistuojanti, matoma.

- Remiantis *filosofine mintimi* galima teigti, kad asmens dorinė nuostata išreiškia asmens nusistatymą, teigiamą arba neigiamą nusiteikimą kokio nors objekto ar reiškinių atžvilgiu, todėl ir skiriamos *teigiamos* arba *neigiamos nuostatos*. Filosofai, kaip ir psichologai, pažymi, jog dorinė nuostata yra *vertinamoji*, ir jos *raiška yra moralinis vertinamasis sprendimas*, kurio metu asmenybė atlieka nuostatos objekto ar reiškinių įvertinimą. Moralinio vertinimo kriterijus filosofams – *dorovinės vertybės*, kuriomis remiantis ir atliekamas asmens apsisprendimas – laisvas ir sąmoningas dorovinių vertybių pasirinkimas. Filosofus, kaip ir psichologus, domina, kas motyvuoja individo elgesį – nuostatos ar moralinis sprendimas. Svarbūs neokognityviosios filosofijos atstovų teiginiai, atitinkantys psichologų aptartos dvimatės nuostatos sampratą, kad *moralinis sprendimas tolygus nuostatai*.

LITERATŪRA

- Aznenbacher A. Etikos įvadas. Vilnius: Aidai, 1998.
- Aramavičiūtė V. Mokinių dorovinės pozicijos formavimas. Kaunas: Šviesa, 1985.
- Aramavičiūtė V. Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
- Bagdonavičius V. Savikūros pradmenys. Vilnius: Filosofijos ir sociologijos institutas, 1995.

Bergoffen D. Simone de Beauvoir // The Stanford Encyclopedia of Philosophy / Edward N. Zalta (ed.). 2004. Prieiga per internetą: URL= <http://plato.stanford.edu/archives/fall2004/entries/beauvoir/>

Blackburn S. Spreading the Word. Oxford: Clarendon, 1984.

Buber M. *Dialogo principas I / Aš ir Tu*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998.

Corbett B. *Some Tools for Doing Moral Philosophy*. *Contemporary Moral Problems*. Phil. 2320: Spring (II). 2001. Prieiga per internetą: <http://www.webster.edu/~corbetre/philosophy/moral/contemp/tools.html>

Crowl S. *Existentialism* // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta (ed.). 2006. Prieiga per internetą: URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2006/entries/existentialism/>

Cullity G. *Moral Judgement*. *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London: Routledge, 1998.

Ellord F. E. *Contemporary Philosophies of Moral Education // Philosophical Foundations for Moral Education and Character Development: Act and Agent / G. F. McLean, F. E. Ellord (ed)*. Washington D. C.: The Council for Research in Values and Philosophy, 1992.

Flynn T. *Jean-Paul Sartre* // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy / Edward N. Zalta (ed.)*. 2004. Prieiga per internetą: URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2004/entries/sartre/>

Flynn B. *Maurice Merleau-Ponty* // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2004 Edition) / Edward N. Zalta (ed.)*. 2004. Prieiga per internetą: URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2004/entries/merleau-ponty/>

Gibbard A. *Wise Choices, Apt Feelings*. Oxford: Clarendon, 1990.

Halder A. *Filosofijos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2005.

Hildebrand D. *Fundamental Moral Attitudes*, 1950. Prieiga per internetą: <http://www.ewtn.com/library/theology/funmore.htm>

Hogg A., Vaughan G. M. *Social Psychology*. Pearson Education Limited, 2005.

Hudson W. D. *Modern Moral Philosophy*. The MacMillan Press Ltd., UK, 1983.

Jackūnas Ž. *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras, 1997.

Jovaiša L. *Ugdymo mokslas ir praktika*. Analitinių straipsnių monografija. Vilnius: Agora, 2001.

Jovaiša L. *Edukologijos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002.

Lind G. *Moral Development and Social Environment // Moral Development and Social Environment, Studies in the Philosophy and Psychology of Moral Judgement and Education / Thomas E. Wren (ed.)*. Chicago: Precedent Inc., 1985.

Lind G. *Dynamic-Structural Attitude Unit: Concept and Measurement*, 1984. Prieiga per internetą: <http://www.uni-konstanz.de/ag-moral/b-publik.htm>

Lind G. *Testing Moral Judgement Competence. A Response to Rest, Thoma and Edwards*, 1996. Prieiga per internetą: <http://www.uni-konstanz.de/ag-moral/b-publik.htm>

Lind G. *Moral Dilemma Discussion Revisited – The Konstanz Method*, 2005. Prieiga per internetą: <http://www.uni-konstanz.de/ag-moral>

Lippa R. A. *Introduction to Social Psychology*. Wadsworth Publishing Company, 1990.

McDowell J. *Virtue and Reason // The Monoist*. 1979, 63, p. 331–350.

McDonald W. *Søren Kierkegaard* // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy / Edward N. Zalta (ed.)*. 2006. URL <http://plato.stanford.edu/archives/sum2006/entries/kierkegaard/>

MacIntyre A. *Trumpa etikos istorija*. Vilnius: Charibdė, 2000.

Martišauskienė E. *Paauglių dorovinių vertinimų ypatumai*. Vilnius: VPU I-kla, 1994.

Martišauskienė E. *Paauglių dorovinių vertinimų formavimas*. Vilnius: VPU I-kla, 1997.

Morgan C. T., King R. A. *Introduction to Psychology*. McGraw-Hill, Inc., 1971.

Musset S. *Simone de Beauvoir*. *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, 2006. Prieiga per internetą: <http://www.lep.utm.edu/b/beauvoir.htm#H1>

Roojen M. *Moral Cognitivism vs. Non-Cognitivism* // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2004. Prieiga per internetą: <http://plato.stanford.edu/entries/moral-cognitivism/>

Rosati C. S. *Moral Motivation*. // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2006. Prieiga per internetą: <http://plato.stanford.edu/entries/moral-motivation/>

Spielthener G. *What is Value Judgement? Sorites*, 2005. P. 82–92. Prieiga per internetą: http://www.sorite.org/Issuc_16/spielthe.htm

Stahlberg D., Frey D. *Attitude I: Structure, Measurement and Functions* // *Introduction to Social Psychology* // Ed. M. Hewstone, W. Stroebe, J. P. Codol, G. M. Stephenson. Basil Blackwell Ltd., 1988.

Strauss A. *The Concept of Attitude in Social Psychology* // *Journal of Psychology*, 1945, 19, p. 329–339.

Stroebe W., Jonas K. *Attitude II: Strategies of Attitude change* // *Introduction to Social Psychology / Ed. M. Hewstone, W. Stroebe, J. P. Codol, G. M. Stephenson*. Basil Blackwell Ltd., 1988.

Thomas W. T., Znaniecki F. *The Polish Peasant in Europe and America*. New York: Knopf, 1927.

Thornhill C. Karl Jaspers. // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / Edward N. Zalta (ed.). 2006. Prieiga per internetą: URL = <http://plato.Žstanford.edu/archives/sum2006/entries/kierkegaard/>

Urscry D. *Moral Reasoning Guidelines*, 2005. Prieiga per internetą: <http://www.stedwards.edu/urscry/guidc.htm>

Williams T. *Is There a Hierarchy of Values?* 2002. <http://regnumchristi.org/english/imprimir/index.phtml>

Wyatt C. S. *The Existential Primer*, 2005. Prieiga per internetą: http://www.tamcri.com/csw/exist/ex_et-hics.html

Žemaitis V. *Etikos žodynas*. Vilnius: Rosma, 2005.

Žemaitis V. *Pedagoginis etiketas*. Vilnius: Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“, 1997.

MORAL ATTITUDE AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC COGNITION

Roma Kriaučiūnienė

Summary

The article gives an overview of the moral attitude phenomenon in psychological and philosophical literature. Theoretical and empirical findings in psychological literature show that the concept of attitude is the most distinctive and indispensable concept in contemporary psychology. Such enormous interest in attitude research proves the fact that an attitude is a very important integral part of a personality structure. Moreover, attitudes are said to predict, determine and even modify human behaviour. Psychologists present different models of attitude structure. The first one-component attitude model is defined as the affect for or against a psychological object and is considered to express an opinion or an evaluation of an attitude object. According to a dual aspect model an attitude is regarded to have affective and cognitive aspects which are not to be conceived as separate components but as aspects or properties of the same behaviour. A third view is a three-component attitude model consisting of cognitive, affective and behavioral components. This three-fold division stresses thought, feeling and action as basic to human behaviour. However, this model presents a

problem by prejudging a link between attitude and behaviour, whereas dual aspect attitude model is considered to be an integral part of a human behaviour. Therefore, this attitude structure provides the greatest insight into human behaviour.

Valuable insights of moral attitudes are found in existential philosophy, which focuses on the analysis of a free choice made by an individual. One's freedom to choose as well as a moral judgement are closely related with one's responsibility and respect for others. From the point of view of noncognitivism a person's moral attitude and consequently a moral judgement have a motivating power on the individual, whereas cognitivists claim that beliefs themselves motivate a person. Moral judgements are claimed to be evaluative processes by cognitivists as well as by noncognitivists. The latter consider attitudes to be evaluative in nature and equivalent to evaluation itself. They also agree that a moral judgement about an object or a phenomenon can be made only if one has an attitude towards them. Philosophers as well as psychologists agree that moral attitudes manifest themselves by moral evaluative judgements.

Įteikta 2007 01 10

Priimta 2007 02 12